

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА АДАПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕОХРИСТІЯНСЬКИХ КУЛЬТІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Актуальність теми дослідження. Справжній вибух новітніх релігійних рухів спостерігався у другій половині ХХ століття. Єдиної точки зору з приводу часу виникнення новітніх релігійних рухів немає, як і немає єдиної відповіді на питання, які саме релігійні рухи називати новими. Одні дослідники пропонують називати новими релігійні рухи, які зародилися у 1960-1970-х рр., другі – у 1940-1950-х рр. Нарешті треті, наполягають віднести до неорелігій течії, які з'явилися за останні 150-200 років.

Не оминув процес розповсюдження неорелігій і України. Щоправда з'явилися вони дещо пізніше, ніж в країнах Західної Європи і США, і можливо не набули такого розмаху в своєму поширенні. Проте це не означає, що їхня діяльність в Україні є менш помітною. Згадаємо Велике Біле братство, синкретичне релігійне утворення, яке з'явилося на теренах України. Після скандально відомого захоплення білобратчиками 10 листопада 1993 року Софійського собору, українське суспільство чи не вперше заговорило про діяльність різних нових релігійних організацій. Окрім того, поява Великого Білого братства, а також інших неохристиянських та неоорієнталістських культів, дала українським дослідникам ґрунт для їх серйозного вивчення.

Метою нашого дослідження виступає аналіз взаємозв'язку соціально-психологічних, економічних чинників та адаптаційних можливостей поширення неохристиянських культів на теренах України, а також акцентувати увагу на психологічних особливостях навернення до неохристиянських культів.

Дослідженість теми. Духовна невизначеність, в якій перебуває нині Україна, ініціює появу різноманітних релігійних рухів і культів. Останнім часом кількість їх збільшується, а вплив на суспільне життя зростає, що вимагає ретельного дослідження поширення в Україні неорелігій. Проте неорелігійні течії тривалий час в Україні не вивчалися оскільки вважалося, що такий феномен у нас взагалі відсутній. Оскільки вважалося, що були церква і були секти, які до неї не належали. Наявною була лише інформація про західноєвропейський і американський кришнаїзм, діанетику, мунізм. Спроби західних релігієзнавців розібратися в причинах появи неокультів, вникнути в сам механізм, який діє при виборі саме нетрадиційних релігій, певною мірою підштовхнули й наших дослідників до вивчення неокультів. Серед сучасних

* Олексенко Артем – аспірант кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

вітчизняних дослідників, які займаються проблематикою нових релігійних рухів, можна виокремити Єленського В. Є., Филипович Л.О., Дудар Н.П., Колодного А.М., Титаренко В.В. Серед російських дослідників питанням про нетрадиційні релігійні рухи на пострадянському просторі, займалися Балагушкін Є.Г., Кантеров І.Я., Єгорцев А.Ю., Фаліков Б.З. Всі ці автори на величезному емпіричному матеріалі аналізували сутність внутрішньої структури, особливості віровчення та культової практики в нових релігійних рухах. Особливо загострювалася увага на проблемі типологізації релігійних організацій. Проте не прозорим залишається питання про соціально-економічні передумови та психологічні особливості поширення неохристиянських культів на пострадянському просторі.

Основний зміст статті. За словами англійського культуролога К.Г.Доусона, «культурний процес є відкритим для змін в обох напрямках. Будь-які матеріальні зміни, які змінюють зовнішні умови життя, будуть також змінами культурного способу життя і тим самим створить нове релігійне відношення» (Доусон К.Г. Религия и культура. - СПб., 2000.- С.101). Подібним чином релігійна свідомість без сумніву підлягає впливу сучасної культури. В культурі «багато народжується в глибині несвідомого»[Гуревич П.С. Бессознательное как фактор культурной динамики // Вопросы философии. – 2000. – №10. – С.38]. Наприклад, міф, як продукт колективного несвідомого, кристалізація універсального досвіду людства. Завдяки міфу людина живе в циклічному часі, періодично повертаючись до акту творіння. Вони постійно відтворюються в культурі, особливо в політиці і релігії. З часів свого виникнення, міф розширював свої межі. Будучи народженням на стадії верховенства архаїчної свідомості, міф не залишає історію. Постійне звернення до язичництва в людській культурі, лише засвідчує те, що воно набагато ближче безпосереднім людським запитам, аніж християнство. Воно не лише набагато доступніше, але й уособлює багато з того, що несе в собі людська природа.

В наш час міфотворчі властивості знову запрацювали. Міф, який породжує цілісне сприйняття реальності, відкрив можливість певним чином структурувати стихію, хаос життя. Сучасна цивілізація з все більшим технологічним розвитком, інформаційними системами, комп'ютеризацією фактично усіх форм суспільного життя, відлучає людину від духовної, ідеальної сторони буття. Міф необхідний людині, він виводить її за межі буденності, але в той же самий час створює безліч ілюзій. Різнопланові і фантастичні ілюзії й міфи, які торкаються глибинних основ людської психіки, створюються не лише в політиці, як засіб маніпулювання свідомістю мас, а й в різного роду нових релігійних утвореннях, які є досить розповсюдженими в наш час.

Щоб зрозуміти процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, в тому числі і поширення неохристиянських культів, необхідно враховувати конкретний історичний контекст. У нашій країні, внаслідок особливостей

розвитку радянського суспільства, попит на «релігійні альтернативи» придушувався протягом десятиліть. Наслідки панування тоталітарного режиму, зокрема нав'язаного силою світоглядного монізму, обов'язкова атеїзація суспільства. Інтерес, який довго придушувався, зрештою став джерелом та рушійною силою надлишкового попиту на ринку альтернативної релігійності. В результаті краху комуністичної ідеології суспільство позбулося твердої ідейно-моральної основи існування держави і особистості – розуміння єдності їх спільних інтересів, завдань і цілей. При цьому ще не сформувалася нова ідеологічна концепція розвитку суспільства, що відповідно відображається на ідейно-моральній атмосфері. «Духовна денационалізація значного масиву населення України в умовах соціалістичного панування призвела до значної втрати національних традицій, рідної, батьківської віри, потреби зберігати зв'язки між поколінням через духовну традицію» [Дудар Н.П., Филипович Л.О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). – К., 2000. – С.125-126].

Радикальні політичні та економічні зміни спричинили істотні зміни у різних галузях життя і діяльності громадян. Перехід на ринкові відносини господарювання несе з собою властиві ринку негативні сторони – інфляцію, безробіття, зростання цін, розшарування на багатих і бідних. Руйнуються в процесі реформування налагодженні системи соціального захисту працівників, системи охорони здоров'я та освіти. «Невпинний процес розпаду Радянського Союзу та наступне розмежування країн, що виникли на його уламках, поряд зі зростанням національно-патріотичних тенденцій, мав своїм наслідком ностальгічні настрої значної частини населення за втраченою політичною єдністю та соціально-економічною стабільністю суспільства» [Гринько В.В. Велике Біле братство як неорелігійний феномен. – К., 1998. – С.5]. Ускладнення звичних і життєво важливих умов позбавили більшість населення колишньої стабільності життя. Радикальне реформування створило в сучасному суспільстві правове та духовно-моральне беззаконня і дало повну підставу сприймати період як непередбачуваний.

Сучасна ситуація у світі – це планетарна екологічна криза, що загрожує загибеллю людства. Загальна та локальна суспільно-політична нестабільність, постійні військові конфлікти загострюють сприйняття реальності як катастрофічної, посилюються релігійні почуття і настрої. Відтак формується особливий психологічний стан – потреба заспокоєння, стабільності, впевненості у власних силах. Якщо частина дорослого населення залишається вірною традиційним релігійним стереотипам, то молодь без достатніх знань і досвіду залишається наодинці з існуючими світовими і особистими проблемами і шукає їх вирішення в різноманітних релігійних новоутвореннях. На відміну від традиційно-релігійного перенесення вирішення конфлікту в життя після смерті, культу декларують віднайдення порятунку на Землі. Цього можна досягти різноманітними способами самовдосконалення та самореалізації. Глибокої кризи зазнала

християнська релігійні свідомість, яка не змогла адекватно відповісти на зміни у суспільному житті, дати пояснення природних і соціальних катаклізмів. Їх фундаментальні і богословські моделі орієнтації виявилися недостатніми для того, щоб досягнути культурний розвиток і творчо вплинути на нього. Як відзначає В. Налімов, «всі офіційні конфесії злишаються зануреними в далеке минуле. Вони не хочуть бачити того, що змінилася сама людина. Змінилася радикально»[Налімов В.В. В поисках иных смыслов. – М., 1993. – С.33]. В новій ситуації виникають суттєво інші проблеми, тому не можна говорити про віру, не даючи їй сучасної інтерпретації, яка б відповідала потребам сьогодення. Зростаючий утилітаризм побутового життя в поєднанні з інформатизацією усіх верств населення розвинув кризу церкви.

На думку Ю.В.Рижова, «першим найважливішим етапом на шляху появи нової релігійності став «антропоцентричний поворот», який відбувся в епоху Відродження» [5, 44]. Саме в цей час середньовічний християнський теоцентризм відходить на задній план, місце Бога-Творця займає людина творець. «Бог в епоху Відродження почав розумітися як безликий дух, який проявляє себе в цьому світі, а відтак людина виявилася єдиною особистістю у Всесвіті» [Там само]. Проте окультно-містичні вчення Відродження не змогли привести до появи власне нової релігійності, оскільки для цього не було відповідних соціокультурних передумов. Для епохи Нового часу в цілому було характерним прагнення організувати життя на раціональних началах, окресливши при цьому автономію розуму і віри. На практиці релігія все більше втрачала свій вплив, по мірі розвитку науки і техніки все більше ставала помітною невдоволеність суспільства традиційним християнством.

Відсутність чітких доказів по відношенню до вищих сил, роздування засобами масової інформації ажіотажу навколо різного роду паранормальних явищ, в поєднанні з нездатністю традиційної церкви дати відповіді на ці питання, викликає необхідність у створенні нових загальнофілософських концепцій, що й призводить до виникнення неохристиянських культів як альтернативи існуючому традиційному християнству. «Хоча християнство розповсюдило ідеал братства на все людство, але після двох його тисячоліть братство залишається лише ідеалом»[Киселев Г.С. Современный мир и «новое» религиозное сознание // Вопросы философии. – 1997. – №6. – С.18-33].

Не можна не бачити гріхи історичної церкви і християнських держав проти милосердя і любові до ближнього. Одним із основних напрямків християнського «ревізіонізму» є критика церкви за її байдужість до народів третього світу, які страждають від бідності, за самовдоволеність і заспокоєння, тобто по суті за терпиме ставлення до зла цього світу.

Якщо дивитися цілісно, то стає зрозумілим те, що основною причиною успіху нових релігійних течій є тенденції розвитку нашого суспільства в напрямі щораз більшої деперсоналізації. Люди стають номерами. Їх не розцінюють як особистостей. Так у міжлюдських стосунках виникає холод і самотність. Очевидно, що такий стан суспільства найкраще віддзеркалює

сім'я. Зростання кількості розлучень, брак діалогу в сім'ї мають без сумніву, вирішальний вплив на те, що молодь шукає інших спільнот, в яких вона може задовольнити свої елементарні психічні й духовні потреби. Серед молодого покоління є люди, які чекають від церкви більшого, ніж просто соціальної етики. Багато з них шукало там залучення таїнства, містицизму. Важливе значення в картині кризи християнської церкви і формування нових релігійних рухів має зростаюча невдоволеність християнською традицією.

Двохтисячолітнє заперечення гностицизму дало в результаті свої плоди – в сучасному світі, якому знадобився саме «гнозис», зник інтерес до чистої бездоказової духовності. В особистісному плані інформаційний хаос і висока соціальна навантаження сучасної цивілізації призводить до висновку про безглуздість існування окремого індивіда, в результаті чого різко зростає значимість відсутнього в християнстві особистого посвячення в деякі таємниці і таїнства. В сучасному інформатизованому суспільстві, де кожна людина, не розцінюється як унікальна і неповторна істота, а навпаки перетворюється на частину безликої маси, кожен шукає місце, де б він чи вона, були залученими до спільної справи, бути причетним до «обраних», що різко підвищує самооцінку і створює унікальний стан внутрішнього психічного комфорту. Потрапляючи до культу, молоді люди отримують можливість виразити себе і знайти гідне застосування здібностям, які не були затребувані в сім'ї або в суспільному житті. У пошуках вирішення різних проблем і вибору світоглядної позиції, відповідей на хвилюючі питання про сенс і мету життя, позбавлена об'єктивної і критичної інформації щодо релігії, знаходить відповіді на свої запитання в неохристиянських рухах.

Не менш істотним фактором навернення молоді до нових релігій є психологічна схильність для прийняття абсолютних істин і багатообіцяючих перспектив у житті. Це такі душевні стани, як довірливість і відкритість, емоційна втома від одноманітності життя, пошук морально-світоглядних цінностей. У цих станах у молодих людей з'являється інтерес і бажання вступити до релігійної організації. Особливі умови вразливості створює поєднання несприятливих життєвих умов з відповідною психологічною налаштованістю.

Одна з основних психологічних передумов навернення до нових релігійних організацій – очевидне розчарування в сучасному суспільстві, яке не може забезпечити людині гідне життя. Не вирішуються життєво важливі проблеми, не вказуються перспективи розвитку. У більшості населення втрачається колишня впевненість у завтрашньому дні, з'являється почуття страху, непередбачуваності майбутнього.

Для навернення віруючих до новітніх релігійних рухів існують сприятливі умови. Людина не народжується релігійною, вона стає такою в процесі взаємодії з соціальним середовищем. Досить важливим фактором, який формує релігійність індивіда є релігійна спільнота. Кожна релігійна громада – це згуртований колектив, який має групові потреби і єдине завдання. Ставши членом такого колективу, людина відчуває себе учасником

спільної справи. Освоєння нової соціально-економічної реальності, осмислення виниклих проблем і труднощів, визначають напружено-психологічний лад думок, почуттів і поведінки людини. Кризова економічна ситуація є основою для постійних стресових станів, глибоких душевних переживань і хвилювань. Почуття страху, нервова напруга і глибокі переживання – це головні складові психологічної готовності навернення людей до неохристиянських рухів, які пропонують широкий спектр програм допомоги і порятунку в цьому житті. Ці та інші психологічні особливості пояснюють перший порив – необхідність пошуку виходу з духовно-морального глухого кута.

Соціально-економічна нестабільність, погіршення матеріального становища та рівня життя, відсутність належної системи духовного і фізичного оздоровлення, безпосередньо позначаються на фізичному і духовному здоров'ї народу. В останні роки відмічається збільшення захворюваності, смертності населення. При цьому різко погіршилось медичне обслуговування – платне лікування, неспроможність медицини в лікуванні низки хвороб тощо. Все це змушує багатьох звертатися до екстрасенсів, цілителів, в різні лікувальні центри. Склад людей, які навертаються до неорелігій неоднорідний, але психологічна мотивація однакова – бажання отримати зцілення від своїх хвороб, причому якомога швидше.

Велику роль в підтримці інтересу до «таємничого», «надприродного», космічного начала і віри в їх реальність зіграли ЗМІ, періодична преса, масове видання релігійної, теософської, окультно-містичної літератури. Екстрасенси проводили сеанси зцілення по телебаченню і радіо, астрологи радили людині керуватися у життєвих справах положенням зірок на небі, зріс авторитет знахарів і різних цілителів. У ЗМІ велася масована і одностороння пропаганда релігійних чудес і одкровень, різних урологічних сенсацій тощо.

Висновки. Проаналізувавши соціально-економічні аспекти поширення неохристиянських культів, можна зробити висновок про те, що, **по-перше**, поширення неохристиянських та біляхристиянських культів є наслідком ідеологічного голоду, відсутності позитивних ідеалів, оптимальних перспектив розвитку людського суспільства; **по-друге**, всезагальна і глибока суспільна та економічна криза створює соціально-психологічну основу для пошуку нового знання, нового підходу до розв'язання кризових ситуацій. Почуття страху, нервова напруга, глибокі душевні переживання – це основні психологічні складові того фундаменту, на якому створюються неохристиянські культи, що пропонують різноманітний спектр програм порятунку в цьому житті; **по-третє** – це криза християнської релігійної свідомості, яка не змогла відповісти на зміни у суспільному житті, дати пояснення природних і суспільних катаклізмів.

Зміни відбуваються не тільки в релігійних організаціях. Значної трансформації зазнає і релігійна свідомість. Релігійність основної маси віруючих нашої країни великою мірою відрізняється від традиційних

поглядів і уявлень, зафіксованих в святих книгах. В їх свідомості акценти давно змістилися з питань, що стосуються релігійної картини світу та смислу життя, до актуальних питань сучасності: влаштування суспільного життя, буття людини з її складним внутрішнім світом, глобальні проблеми та інші цінності, котрі мають загальнолюдське значення. Розчарування в офіційних цінностях споживацького технократичного суспільства, почуття самотності, втрата життєвої перспективи – все це стало соціально-психологічною причиною пошуку нової системи цінностей, нових життєво важливих суспільних ідеалів, іншого способу життя. Релігійний «супермаркет», який ми спостерігаємо в сучасному суспільстві, є відповіддю на духовні запити людини.

А н о т а ц і ї

У своїй статті **Артем Олексенко** розглядається взаємозв'язок соціально-психологічних та економічних факторів, які сприяють адапційним можливостям виникнення і розповсюдження неохристиянських культів на території незалежної України, а також проаналізовані психологічні чинники навернення до неохристиянських культів.

Ключові слова: неохристиянство, неорелігій, релігійне навернення, культу.

В статті **А.Олексенко** «Социально-психологические факторы и адаптивный потенциал неохристианских культов: украинский контекст» рассматривается взаимосвязь социально-психологических и экономических факторов, которые способствуют адаптационным возможностям распространению неохристианских культов на территории независимой Украины.

Ключевые слова: неохристианство, неорелигии, религиозное обращение, культ.

In the article of **A.Oleksenko** «Socio-psychological factor and the adaptive potential Neo-Christian cult: Ukrainian context», research the correlation socio-psychological and economic factors which favour adaptive possibility of spread Neo-Christian cult in independence Ukraine territory .

Keywords: Neo-Christian, neoreligion, religion converse, cult.